

Samverkan med arbetslivet

Sofia Nyström, Linköpings universitet

Introduktion

Denna text handlar om yrkesutbildningens samverkan med arbetslivet – hur skolan och arbetslivet kan samverka och vad arbetslivet tillför till yrkesutbildningen.

Under de senaste decennierna har teknikutveckling och globalisering starkt påverkat arbetsmarknadens förändringstakt med avseende på bland annat kunskap och kompetens. Detta har kommit att påverka organiseringen av arbetet, arbetsorganisationer och dess strategier men även arbetsmarknadens funktion. Några exempel är digitaliseringen och robotiseringen som har kommit att ändra förutsättningarna för bland annat industriföretag (Persson Thunqvist & Gustavsson, 2021). Små och stora företag har olika krav och utmaningar, men den framtida kompetensförsörjningen är central (Hermelin, 2023; Persson Thunqvist & Gustavsson, 2021). Arbetslivets förändring ställer krav på individens kunskaper och färdigheter, yrkesspecifika såväl som av mer social karaktär, men även på förmåga att ställa om och lära nytt. Sammantaget så är det tydligt att arbetslivets kompetensbehov ställer krav på utbildningssystemets förmåga att möta de ständigt förändrade kraven (Hermelin, 2023).

Ett svar på dessa krav kan ses i och med införandet av gymnasiereformen Gy11 som betonar yrkesutbildningens djup och specialisering (Wyszynska Johansson m.fl., 2020). Reformen pekade på att eleven efter avslutad yrkesutbildning ska vara anställningsbar och färdiga att utföra ett arbete (Skolverket, 2011; SOU 2008:27). En viktig del för att uppnå detta var en större lyhördhet för arbetslivets krav och tätare samverkan mellan skola och arbetsliv. För att möjliggöra detta framfördes betydelse av att införa lokala programråd för gymnasieskolans olika yrkesprogram. När det gäller regional yrkesutbildning för vuxna ska det finnas ett eller flera yrkesråd. Dessa lokala programråd och yrkesråd ska alltså bidra till ökad samverkan mellan skola och arbetsliv, men det är inte reglerat hur råden ska organiseras och samarbeta eller vilka uppgifter som ska vara centrala. Det är därmed upp till varje huvudman att hitta formerna för samverkan. De uttalade förväntningarna på samverkan mellan skola och arbetsliv kan innebära olika utmaningar för de olika parterna involverade i yrkesutbildning (Gustavsson & Köpsén, 2018). Här kommer arbetslivets roll för denna samverkan att tas upp liksom de utmaningar och möjligheter som kan uppstå.

Arbetslivets bidrag

De skärpta skrivningarna i Gy11 om samverkan har å ena sidan öppnat många möjligheter där arbetsplatsen och arbetslivet får chansen att vara med och utbilda kommande medarbetare och skolan, å andra sidan, får chans att uppdatera yrkesutbildningen med relevant och aktuell kunskap. Grundtanken med den ökade samverkan mellan skola och arbetslivet var att ge eleverna en känsla av helhet, där lärande i skola och lärande i arbetet kompletterar varandra (Gustavsson & Köpsén, 2018). I och med införandet av Gy25 kommer detta även att inkludera sammanhållna yrkesutbildningar inom komvux. Det införs även krav på minst 15% apl, vilket ska förstärka känslan av en helhet för vuxeneleven (Skolverket, u.å.). De två olika miljöerna, skolmiljön och arbetsmiljön, brukar sägas kännetecknas av olika logiker för lärande (Ellström, 1992), där arbetslivet ska bidra med den arbetsbaserade kunskapen som eftersöks av branscher och arbetsgivare (Gustavsson & Köpsén, 2018). Förutom yrkeskunskaper så ska utbildningen även förbereda eleven för arbetslivet mer generellt. Här betonas kunskaper om arbets- och samhällsliv, demokrati, kultur och mänskliga rättigheter men även förmågor som självständighet, samarbete och kritiskt tänkande (Gustavsson & Köpsén, 2018; Skolverket, 2011). Studier visar även att olika branscher och företag framhåller betydelsen av att framtida medarbetare har goda yrkeskunskaper samt en bred kompetens och förmåga att ställa om och lära nytt, något som är centralt för att klara alla de förändringar som samhället står inför (Muhrmann, 2016). Här betonas även vikten av kunskaper i matematik och engelska (se Popov m.fl., 2015).

Alla dessa delar lyfts fram som viktiga och formuleras av Skolverket i yrkesutbildningarnas ämnesplaner. Emellertid påtalar flera branscher att detta inte är tillräckligt för att en yrkeselev ska vara anställningsbar efter en treårig yrkesutbildning (Panican & Paul, 2019). Detta har inneburit att flera branschorganisationer och fackförbund ställer krav på yrkesutbildning att även inkludera mer branschspecifik kunskap och färdigheter. Det kan beröra olika test, certifikat eller körkortsbehörigheter som branschen eller lagstiftningen ställer krav på för att t.ex. få arbeta som svetsare, yrkeschaufför eller elektriker. Här kan representanter från branschen till exempel komma till skolan eller till arbetsplatsen för att ha kurs med eleverna om ”Natur- och kulturhänsyn”. Skolverkets krav för en yrkesexamen och arbetslivets krav för anställning efter examen kan ses som två olika spår. Detta väcker frågor om anställningsbarhet och likvärdighet, t.ex. vilket ansvar skolan har och vad som ska vara i fokus samt hur höga krav arbetslivet kan ställa på skolan om utökat kursinnehåll.

Former för samverkan

Panican och Paul (2019, s. 118) visar i en översikt att det görs många insatser för att få till samverkan lokalt, regional och nationellt. Den gemensamma frågan är kompetensförsörjning, och samverkan handlar om att:

- Väcka intresse och öka attraktiviteten
- Forma kunskapsinnehåll
- Kvalitetssäkra yrkeskunnande.

En sådan samverkan kan vara mellan huvudman för yrkesutbildning och olika branscher (Lundberg & Högberg, 2023) på både kommunal och regional nivå. Det kan handla om det strategiska arbetet med kompetensförsörjning genom att synliggöra de kompetensbehov som finns och identifiera olika utmaningar som branscher möter. Det kan även beröra hur utbildningsutbudet ska prioriteras och dimensioneras utifrån efterfrågan. Ett exempel på detta är hur kombinationsutbildningar inom ramen för yrkesutbildning på komvux arrangeras och vilka kombinationer som det finns behov av. Dessa utbildningar växte fram för att förkorta vägen till arbete för nyanlända genom att kombinera svenska för invandrare (sfi) eller svenska som andraspråk (sva) med en gymnasial yrkesutbildning (Skolverket, u.å). Denna form av samverkan kan kallas för produktivitetskoalitioner, där de långsiktiga målen och intressena fokuseras, snarare än enskilda parter och verksamheter (Panican & Paul, 2019). Motsatsen kan vara mer lokala samarbeten, vilka ofta har en mer informell utgångspunkt innan samverkan systematiseras. De mer lokala samverkansmodellerna tar ofta utgångspunkt i lokala yrkeslärares branschkunskaper, initiativkraft och kontakter (Mårtensson m.fl., 2018; Panican & Paul, 2019). Panican och Paul (2019) påpekar att de lokala företag som har god samverkan med det lokala gymnasiet i en sådan modell kan få stort inflytande för att forma elevens lärandebana så yrkeskunskaperna passar det enskilda företags behov.

Det går även att se samverkan mellan yrkesutbildning, företag och lokalsamhället som olika lager av påverkansprocesser (Persson Thunqvist & Gustavsson, 2021). En påverkansprocess kan aktualiseras vid en kritisk händelse där olika parter såsom lokala företag, organisationer och skolan sluter sig samman och stöttar varandra för ortens bästa. En liknande form av samverkan kan uppstå utifrån företag akuta behov av yrkesutbildad arbetskraft, vilket kan leda till samverkan för att skapa prioriterade yrkesutbildningar och inriktningar. En tredje form av samverkan kan ses inom samverkansplattformen Teknikcollege där företag, fackföreningar och yrkesprogram sluter sig samman (se även Persson & Hermelin, 2018). Detta är ett exempel på hur kommun och lokala företag försöker att påverka och engagera sig i yrkesutbildning utifrån lokala behov snarare än den nationella utbildningspolitikens bredare målsättningar (s. 43). Den fjärde och sista samverkansformen som Persson Thunqvist och Gustavsson (2021) beskriver är mer personbundna och av informell karaktär, vilket liknar de som nämns ovan.

Samverkan för att säkra kompetensförsörjning

På senare tid har yrkesutbildningens roll, både den gymnasiala och yrkesutbildning på komvux, som kompetensförsörjare uppmärksammas genom etableringen av stora företag i vissa regioner i Sverige. Ett exempel är batteritillverkaren Northvolt som etablerades i Skellefteå 2017 och som initierade en extremt snabb samhällstillväxt i norra Sverige (Hermelin, 2023; Larsson, 2022). Denna omvandling påverkar hela samhället, vilket resulterar i ett stort och akut behov av kompetens, både inom näringslivet och den offentliga sektorn (Harlin m.fl., 2022). Här blir samarbete mellan olika skolformer, företag och andra sektorer centralt för att klara dessa samhällsförändringar.

När det gäller t.ex. komvux och yrkesutbildningens roll i kölvattnet av återindustrialiseringen i norra Sverige pekar Hermelin (2023) på hur lokala komvux i samarbete med näringslivet har utvecklat modeller som är skräddarsydda för behoven för den nya industrietableringen. Detta samarbete gör det möjligt för individer att skaffa sig efterfrågad kompetens och snabbare komma in i arbetslivet. Komvux kan, till skillnad från den gymnasiala yrkesutbildningen, organiseras på olika sätt (se exempelvis Henning Loeb & Lumsden Wass, 2014; Holmqvist, 2022; Mufic, 2023), vilket medför att samarbetet inom en region eller kommun kan anpassa utbildningsutbudet efter det lokala behovet. Detta framhålls som väsentligt med tanke på den kompetens som kommer att krävas inom såväl näringslivet som samhällssektorn i övrigt (Wärvik, 2013). På nationell nivå har komvux betydande inflytande på olika sektorer av arbetsmarknaden. Mellan 2008 och 2013 utbildades ungefär hälften av alla inom vård- och omsorg via komvux (Karlsson, 2023; SCB, 2015).

Även om arbetsmarknaden har stor uppmärksamhet på kompetensförsörjning så kan detta resonemang behöva vidgas. Karlsson (2023) ställer t.ex. frågan ur ett elevperspektiv om yrkesutbildning, i detta fall vuxenutbildningen, enbart ska vara ett snabbspår till anställning eller om utbildningen också ska ge något mer. För vissa framstår en yrkesutbildning som en möjlighet att förverkliga sin dröm (Dahlstedt & Fejes, 2019). Men andra studier (Karlsson, 2023; Karlsson m.fl., 2022) visar att även om en individ investerar i en yrkesutbildning finns det ingen garanti anställning inom yrkesområdet. Återigen aktualiseras frågan om elevens anställningsbarhet och frågan om var elevens yrkeskunnande ska komma till användning. Här finns en fara för inlåsning om eleven inte får med sig en bred utbildning som möjliggör flytt till annat arbete någon annan stans. Detta betyder att det är viktigt att ha i åtanke att utbildningssystemet har olika funktioner, ibland behöver yrkesutbildning vara snävt inriktat mot kompetensförsörjning och ibland mer allmänbildande och medborgarskapande som nämns ovan.

Samverkan och yrkesläraren

Kravet på samverkan har även visat sig vara problematiskt att få till då skolan har svårt att få kontakt med arbetslivet och arbetsgivare har svårt att engagera sig i utbildning (Skolverket, u.å.). Då det är huvudmannen som ansvarar för att initiera samverkan så faller ofta arbetsuppgiften på enskilda yrkeslärare eller arbetslaget att finna samverkanspartners för programråd/yrkesråd och APL-platser. Som yrkeslärare blir det därför centralt att ha kunskap om den lokala arbetsmarknaden och kontakter som kan leda till samverkan (Mårtensson m.fl., 2018). Att t.ex. vara nyanställd och kanske nyinflyttad och därför sakna lokalkännedom på den aktuella orten eller att inte ha ett uppbyggt nätverk kan medföra svårigheter med att identifiera vem eller vilka branscher som är möjliga att samarbeta med. Detta kan emellertid motverkas av att yrkeslärarna arbetar i arbetslag med gemensamt ansvar i samverkansfrågor och nätverkande. Skolverket poängterar även vikten av att inkludera apl och samverkan med arbetslivet i det systematiska kvalitetsarbetet för att säkerställa en kontinuitet (Skolverket, u.å.).

En positiv bieffekt av samverkan och nätverkande har visat sig vara kompetensutveckling, alltså utveckling av yrkeslärarnas egna yrkeskompetens. Många lärare påpekar att det är en utmaning för yrkeslärare att behålla och utveckla kunskandet inom det yrket som lärarna har lämnat men förväntas vara experter inom (Andersson, 2019). Att göra studiebesök, arbeta med apl (t.ex. besöka arbetsplatser, genomföra trepartssamtal) eller andra former av samverkan har visat sig vara värdefulla för yrkeslärare för att hålla yrkeskunskaperna uppdaterade. Denna form av kompetensutveckling fick lärarna ”på köpet” medan de genomförde sina vanliga arbetsuppgifter. En del av värdet var att lärarna upplevde att denna form av samverkan också förbättrade undervisningen med mer aktuella exempel osv. (Köpén & Andersson, 2018). På så sätt blir yrkeslärarna en viktig bärare av aktuell yrkeskunskap och kunskap om yrkespraktiken (Akkerman & Bakker, 2011).

Avslutning

Samverkan mellan yrkesutbildning och arbetslivet är nödvändig för att erbjuda elever en utbildning med aktuell yrkeskunskap och av hög kvalitet (Gustavsson & Köpsén, 2018; Skolverket, u.å.). Denna samverkan ta olika former och de bakomliggande motiven för samverkan kan skifta. Oavsett form eller orsak till samverkan så ska den bland annat formaliseras i lokala, regionala och nationella programråd eller yrkesråd. Skolverket (u.å.) poängterar att det är upp till varje huvudman att hitta formerna för denna samverkan och betonar vikten av att fundera över vad som ska behandlas för att mötena ska bli meningsfulla både för skolan och arbetslivet. Just detta är det som är centralt för hur en lyckosam samverkan kommer till och även en av de stora utmaningarna. Här har skolan och arbetsliv olika incitament för att delta och ovan ges några exempel. Skolan är ålagd att anordna program- och yrkesråd för att öka samverkan med arbetslivet,

organiseringen och genomförandet av apl samt vara en attraktiv utbildning med aktuell yrkeskunskap (Skolverket, u.å.). För arbetslivet däremot är det frivilligt att delta. Det kan vara en utmaning att prioritera dessa möten då arbetslivet styrs av produktionens logik där det kan vara svårt att avvara personal för att samverka med skolan (Gustavsson & Köpsén, 2018.) Andra utmaningar kan vara att få rätt personer från företag eller organisationer att delta, så att det är individer som har mandat att fatta beslut i relation till apl och samverkan med skolan i stort. Stora och små företag och organisationer har ofta olika behov av kompetensförsörjning, vilket medför att det kan vara en framgångsfaktor att det blir en bredd av deltagare (Panican & Paul, 2019; Persson Thunqvist & Gustavsson, 2021). En annan aspekt att fundera över är vem som har tolkningsföreträde och hur delaktighet kan främjas (Akkerman & Bakker, 2011; Skolverket, u.å.). I slutändan handlar det om att mötas i det större syftet, dvs. att utbilda framtidens medarbetare och medborgare.

Referenser

Andersson, P. (2019). *Att utbilda nästa generation i yrket – en kunskapsöversikt om och för yrkeslärare*. Skolverket

Akkerman, S. F., & Bakker, A. (2011). Boundary crossing and boundary objects. *Review of Educational Research*, 81, 132-169.

Ellström, P-E. (1992). *Kompetens, utbildning och lärande i arbetslivet*. Nordstedts Juridik AB.

Gustavsson, M. & Köpsén, S. (2018). Inledning. I M. Gustavsson & S. Köpsén (Red.), *Yrkesutbildning – mellan skola och arbetsliv* (s. 13–22). Studentlitteratur.

Gustavsson, M. & Köpsén, S. (2018). Yrkesutbildning – avslutande ord. I M. Gustavsson & S. Köpsén (Red.), *Yrkesutbildning – mellan skola och arbetsliv* (s. 195–204). Studentlitteratur.

Harlin, U., Berglund, M., Sagert, K., Wallo, A., & Elg, M. (2022). Towards competitive sustainable work and green industrial transformation. I K. Abrahamsson & R. Ennals (Red.), *Sustainable work in Europe* (pp. 189-212). Peter Lang.

Henning Loeb, I., & Lumsden Wass, K. (2014). A Policy of Individualization and Flexibility Ignoring the Situation of Non-self-Reliant Individuals: The Example of Swedish Basic Adult Education. *The Journal for Critical Education Policy Studies*, 12(2), 399-422.

Hermelin, B. (2023). *Att attrahera och mobilisera för industrietableringar: Batterifabriken i Skellefteå*. Centrum för kommunstrategiska studier. Rapport 2023:3.

Holmqvist, D. (2022). *Adult Education at Auction: On Tendering-Based Procurement and Valuation in Swedish Municipal Adult Education*. (Doktorsavhandling, Linköpings universitet, institutionen för beteendevetenskap och lärande). <https://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1653959/FULLTEXT01.pdf>

Karlsson, T. L. (2023). *Something to Do Something to Be: A study of students' vocational identity formation in adult education*. (Doktorsavhandling, Linköpings universitet, institutionen för beteendevetenskap och lärande). <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1807008/FULLTEXT01.pdf>

Köpsén, S. (2018). Yrkeslärares uppdrag mellan skola och arbetsliv. I M. Gustavsson & S. Köpsén (Red.), *Yrkesutbildning – mellan skola och arbetsliv* (s. 45–63). Studentlitteratur.

Köpsén, S., & Andersson, P. (2018). Boundary processes in connection with students' workplace learning: Potentials for VET teachers' continuing professional development. *Nordic Journal of Vocational Education and Training*, 8(1), 58–75. <https://doi.org/10.3384/njvet.2242-458X.188158>

Lundberg, M. och Högberg, R. (2023). *Branschsamverkan och arbetsplatsförlagt lärande i kombinationsutbildningar*. 2022:376. Skolverket.

Mufic, J. (2023). How the concept of the “chain of command” is construed through problematizations in Swedish adult education policy. *International Journal of Leadership in Education*. 1-14. <https://doi.org/10.1080/13603124.2023.2272138>

Mårtensson, Å., Andersson, P. & Nyström, S. (2019). A recruiter, a matchmaker, a firefighter: Swedish vocational teachers' relational work. *Nordic journal of vocational education and training*, 9(1), 89–110. <https://doi.org/10.3384/njvet.2242-458X.199189>

Panican, A., & Paul, E. (2019). *Svensk gymnasial yrkesutbildning: en framgångsfaktor för en effektiv övergång från skola till arbetsliv eller kejsarens nya kläder?* Svenska ESF-rådet.

Persson Thunqvist, D., & Gustavsson, M. (2021). Lokala industriers betydelse för yrkesutbildning på orten. *Arbetsmarknad och arbetsliv*, 27. 26-46.

Persson, B. & Hermelin, B. (2018). Mobilising for change in vocational education and training in Sweden – a case study of the ‘Technical College’ scheme, *Journal of Vocational Education & Training*, 70:3, 476-496, <https://doi.org/10.1080/13636820.2018.1443971>

Popov, O., Ödmark, K., & Muhrman, K. (2015). *Samverkans roll i utveckling av matematikundervisning*. Lärportalen för matematik: Skolverket.

Skolverket (u.å.). Sammanhållna yrkesutbildningar i komvux. Hämtad den 9 september 2024 från <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/forandringar-inom-skolomradet/sammanhallna-yrkesutbildningar-i-komvux>

Skolverket (u.å.). Lokala programråd och yrkesråd – forum för samverkan. Hämtad den 9 september 2024 från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/lokala-programrad-och-yrkesrad--forum-for-samverkan>

Skolverket (u.å.). Kvalitetssäkra apl. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/organisera-for-fortsatta-studier-och-arbetsliv/sa-kan-huvudman-och-rektor-organisera-arbetsplatsforlagt-larande-apl#h-Kvalitetssakraapl>

Skolverket (u.å.). Organisera och genomföra kombinationsutbildningar inom komvux. Hämtad den 9 september 2024 från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/nyanlandas-utbildning/organisera-och-genomfora-kombinationsutbildningar-inom-komvux>

Skolverket. (2011). Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011. Fritzes förlag.

SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*. Fritzes förlag

Wyszynska Johansson, M., Dyne, E., & Mårtensson, Å. (2020). Vad blev det av Gy2011 reformens intentioner för yrkesutbildning? Med Barn- och fritidsprogrammet som exempel. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 25(1). <https://doi.org/10.15626/pfs25.01.04>

Wärvik, G-B. (2013). The reconfiguration of adult education VET teachers: Tensions amongst organisational imperatives, vocational ideals and the needs of the students. *International Journal of Training Research*, 11(2). 122-134. <https://doi.org/10.5172/ijtr.2013.11.2.122>